

HAYOT FAOLİYATI XAVFSIZLIGI

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

5.03.18

24.09.18

28.09.18

ООО «Даринская городская типография» Эл. 497-4000

334
14-16

О'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

О'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FAVQULODDA
VAZIYATLAR VAZIRLIGI

HAYOT FAOLİYATI XAVFSIZLIGI

*Oliy o'quv yurtlarining barcha bakalav' yo'nalishlari
uchun darslik*

2- nashr

0628

О'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

О'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT
"IQTISOD - MOLIVYA"
2017

UO'K: 331.456(075)
K BK 68.9

Mualliflar jamoasi: *A.Norboyev, O.Qulto'rayev,*
A.Avliyovqulov, M.Ziyoyeva

Taqricchilar: *H.Azimov;*

H.Abduvohidov

H16 Hayot faoliyati xavfsizligi: *A.Norboyev, O.Qulto'rayev,*
A.Avliyovqulov, M.Ziyoyeva; - T.: "Iqtisod - Molliya", 2017. - 200 b.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimida qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar kelajak avlodni yanada o'qimishli, har tomonlama bilimdon qilib tarbiyalashni talab etadi. "Hayot faoliyati xavfsizligi" o'quv faniga hukumat tomonidan katta e'tabor qaratilayotgani inson xavfsizligi mamlakatimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarilganidan dalolat beradi va bu yo'nalishdagi sa'yi harakatlarni yanada faollashtirish zarur ekanligini ko'rsatadi.

UO'K: 331.456(075)
K BK 68.9

ISBN 978-99-13-521-5
ISBN 978-9943-13-681-6

© Mualliflar jamoasi, 2017
© "IQTISOD - MOLLIYA", 2014
© "IQTISOD - MOLLIYA", 2017

I MAVZU. «HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI» O'QUV FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Insoniyat o'zining tarixi davomida tabiat va uning hodisalariga qarshi kurashib, undan himoyalaniib kelgan. Ajdodlarimizdan qolgan moddiy va ma'naviy meroslarimizga e'tibor berar ekannimiz, unda tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikning muqaddar chuqur iz qoldirib kelganligini ko'ramiz. Prezidentimiz I. Karimov «Yuksak ma'naviyat — yengilimas kuch» nomli asarida ota-bobolarimizdan ulkan ma'naviy meros bo'lib kelgan «Avesto» kitobi haqida shunday yozadi: «Avesto»da borliqning yaxlitligi va bir butunligi, inson hayotining tabiat bilan uyg'unligi masalasi odamning ruhiy olamiga chambarchas bog'liq holda ko'rsatilgani ko'p narsani anglatadi. Bu holat insonning ma'naviy dunyosini shakllantirishda atrof-muhit qadim zamonlardan buyon qanday kuchli ta'sir o'tkazib kelganiga yana bir hor e'tiborimizni jalb qiladi.

Bugungi kunda esa insoniyat o'zi bilib, bilmagan holda katta muammo bilan yuzma-yuz kelayotganini anglamoqda. Bu muammoni inson o'zi yaratgan kashfiyotlari oqibati uning o'zi uchun xavfli omillarga aylanishida ko'rdi. Inson bu paytda tabiat ustidan hukmron bo'lishga urindi. Oqibatda chegara bilmas xavflar nafaqat bir yoki bir necha xalq, balki jahon miqyosida yechilishi kerak bo'lgan muammolarni keltirib chiqara boshladi.

Prezidentimiz «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» nomli kitobida tabiatga yetkazilgan ozor va uning sababi haqida shunday yozadi: «Hozirgi vaqtda jahon fan-texnika taraqqiyoti jadal rivojlanishi munosabati bilan tabiiy zavxralardan xo'jalik maqsadlarida tobora ko'proq foydalanilmoqda. Buning ustiga, dunyo aholisi yildan yilga o'sib borib, ko'proq miqdorda oziq-ovqat, yogilg'i, kiyim-kechak va boshqa narsalarni ishlab chiqarish talab qilinmoqda. Bu esa o'rmonlar egallab turgan

maydonlarning jadal suratlarda qisqarishiga, cho'l-sahrolarning bostirib kelishiga, tuproqning buzilishiga, atmosferaning yuqori joylashgan ozon to'sig'i kamayib ketishiga, yer havosininin o'ttacha harorati ortib borishiga va boshqa holatlarga sabab bo'lmogda.

Insoniyat tomonidan tabiatga bo'lgan bunday munosabat quyidagilarni keltirib chiqardi. Ular:

- cho'llashish va qurg'oqchilikning kuchayib borishi;
- yerning global isishi va uning oqibatida suv toshqinlar xavfining ortib borishi;
- zilzila xavfining kuchayib borishi;
- ekologiyaning keskin o'zgarishi;
- ekologik muhitning yomonlashuvi va boshqa vaziyatlar bilan bog'liq bo'lgan davosini topish qiyin bo'lgan kasalliklarining paydo bo'layotganligi;
- radioaktiv zararlansh xavfining ortib borishi;
- turli kimyoviy zavodlar va ular bilan bog'liq avariya va portlashlarning yuz berishi xavfi mavjudligi;
- gidrotexnik inshootlar bilan bog'liq turli muammolarning paydo bo'lishi. Bular bargarorlikka solinayotgan va chegara bilan mas xavflarga aylana boshladi, ya'ni bugun jahon ahlini tahlika va tashvishga solayotgan yuqorida qayd etilgan xavflarning yujudga kelishi inson tabiatining ustidan hukmronlik qilishi lozim, degan fikrning natijasidir.

O'tgan asrda paydo bo'lgan va jadal odimlab borayotgan texnosfera o'zining oqibatlari bilan insoniyatga xavf solayotganidir sir emas. Kishi kundalik ehtiyotlarini qondirish uchun undan tinimsiz foydalanmogda. Biroq, u esa kelajakdagi hayot uchun o'ziga xos tahdidlarni vujudga keltirmogda.

Ma'lumki, ekologik muammolarni hal etish birgina yoki bir nechta mamlakatlar o'rtasida hal qilinadigan masala emas, balki u mamlakatlar birlashuvini, keng jamoatchilik faoliyatini, shuningdek, bu masalaga siyosiy tus berilishini talab qiladigan muammolardan biridir. Shu sababli planetaning ekologik holatini yaxshilash, u bilan bog'liq bo'lgan masalalarni birgalikda hal qilish bo'yicha ijtimoiy munosabatlar, davlatlar o'rtasidagi harakatlarni, xalqaro nodavlat notijorat tashkilotlarining

faoliyatlarini muayyan tartibga solina boshlandi va xalqaro ekologiya huquqi vujudga keldi.

Hozirgi vaqtda dunyoda bevosita atrof-muhitini muhofaza qilish muammosiga tegishli uch yuzdan ortiq umumiy, mintaqaviy va ikki tomonlama xalqaro shartnomalar mavjud. Ulardan eng muhimlari quyidagilardan iborat:

- YUNESKONing umumjahon madaniyati va tabiat merosini muhofaza qilish to'g'risidagi konvensiya (1972-yil).
- Yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan yovvoyi fauna va flora turlari bo'yicha xalqaro savdo to'g'risidagi konvensiya (1973-yil).

- Tabiiy muhitga nisbatan harbiy yoki har qanday boshqa turlidagi vositalardan zararli foydalanishni taqiqlash to'g'risidagi konvensiya (1977-yil).

- Ko'chib o'tayotgan yovvoyi hayvonlar turlarini muhofaza qilish to'g'risidagi Bonn konvensiyasi (1979-yil).

- Ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risidagi Vena konvensiyasi (1985-yil).

- Dengiz huquqi bo'yicha BMT konvensiyasi (1982-yil).

- Xavfli chiqitlarni davlat chegaralaridan tashqariga tashish va ularni chiqarib tashlashni nazorat qilish to'g'risidagi Bazel konvensiyasi(1989-yil).

BMT tizimidagi tashkilotlar ichida YUNESKO, IMO, VOZ, FAO, MAGATE eng ko'zga ko'rinarilari sanaladi. Ularning har biri o'z vakolatlariga muvofiq ravishda unga mos keluvchi ekologiya muammolari bilan shug'ullanadi.

Ushbu sohada faoliyat yurituvchi nodavlat tashkilotlari ichida eng nufuzlisi 1948-yilda barpo etilgan. **Tabiat va tabiat boyliklarini muhofaza qilish xalqaro ittifoqi (MSOP)dir.**

Suvlik, ya'ni dengiz muhitini xalqaro-huquqiy muhofaza qilish, odatda umumbashariy va mintaqaviy darajalarda olib boriladi. Universal bitimlar ichida eng muhimlari quyidagilardir:

birinchidan, Dengizni neft bilan ifloslantirishning oldini olish bo'yicha London konvensiyasi (1954-yil, o'zgartirishlar bilan 1958-yilda kuchga kirdi);

ikkinchidan, Dengizni chiqitlar va boshqa materiallar bilan ifloslantirishning oldini olish bo'yicha konvensiya (1972-yilda

tuzilgan va shu yili kuchga kirgan). Ushbu Konvensiya dengizda har qanday ekologik zarari bo'lgan moddalarni ko'mishni tartibga soladi. Bunday hodisalar oqibatlarini tugatish maqsadida 1969-yilda Ochiq dengizda neft bilan ifloslantirishga sabab bo'ladigan avariyalarga (falokatlar) aralashish to'g'risidagi Brussele konvensiyasi qabul qilindi (1975-yildan kuchga kirgan).

O'zbekiston Respublikasida favqulodda vaziyatlarining oldini olish borasida dunyodagi nufuzli tashkilotlar bilan birga xorijiy davlatlarning hukumat idoralari bilan ham yaqindan hamkorlik ishlari olib borilmoqda. Jumladan, 1992-yilning noyabr oyidan boshlab O'zbekiston Respublikasi Davlat va fan-texnika qo'mitasi (hozirgi Fan va texnologiyalar markazi) takrifga binoan Toshkentga Germaniya tabiiy ofatlar oldini olish IDNDR qo'mitasi, 1998-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi tomonidan Nemis xalqi taraqqiyoti jamg'armasi va Favqulodda vaziyatlarda rejalashtirish va fuqarolar muhofazasi akademiyasi bilan aloqalar o'rnatildi.

Mustaqillik yillari, ayniqsa O'zbekistonda Favqulodda vaziyatlar vazirligi hamda favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi shakllantirilgandan so'ng boshqa davlatlar bilan har tomonlama hamkorlik ishlari olib borish ishlari jadal rivojlandi. O'zbekiston Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan barqaror epidemiologik vaziyati saqlanib qolgan mamlakat, deb e'tirof etildi.

O'zbekiston Respublikasi 2008-yilda qarorgohi Parijda joylashgan «Xalqaro epizootiya byurosining sertifikat» bilan taqdirlandi. Ushbu hujjatga muvofiq, O'zbekistonga sayyoramizning ko'plab mamlakatarida keng tarqalgan va katta iqtisodiy zarar yetkazayotgan qoramol o'lati kabi infeksiyadan xoli mamlakat maqomi berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 1996-yilning 4-martida qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish to'g'risida»gi farmoni favqulodda vaziyatlar vazirligi tashkil etishga huquqiy asos bo'ldi. Bu vazirlik Mudofaa vazirligi tarkibida bo'lgan «Fuqarolar muhofazasi va favqulodda vaziyatlar boshqarmasi» negizida tashkil etildi.

2011-yilning 24-avgustidagi 242-sonli «O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida» qarori qabul qilindi. Bu qarorga ko'ra O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida «Hayot faoliyati xavfsizligi» fanini o'qitish asosiy vazifa qilib belgilandi.

Unda «Umumta'lim maktablari, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari hamda oliy o'quv yurtlarida, ishlab chiqarish va turar joylarda aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga o'rgatish umumiy va majburiydir» deyilgan.

Ma'lumki, respublika iqtisodiyotida gidrotexnik inshootlarning o'rni beqiyos. Biroq, gidrotexnik inshootlardan umumiy foydalanish, buzilishlarini oldini olish, tozalash, ta'mirlash va shu kabi ishlarni amalga oshirish, aholi va obyektlar xavfsizligini ta'minlash davlat ahamiyatiga molik bo'lgan asosiy masalalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Gidrotexnik inshootlar xavfsizligi to'g'risida» gi qonuni bu boradagi huquqiy asoslardan bo'lib, uning 4-moddasida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, 5-moddasida mahalliy davlat hokimiyati organlarining gidrotexnik inshootlar xavfsizligini ta'minlash borasidagi vakolatlari belgilab berildi. Bu kabi inshootlarning xavfsizligini ta'minlash ustidan nazorat olib borish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini huzuridagi katta va alohida muhim suv xo'jaligi obyektlari texnik holatini hamda bexatar ishlashini nazorat qilish davlat inspeksiya-siga berildi. Ushbu maxsus vakolatli organning gidrotexnik inshootlari xavfsizligi bo'yicha ko'rsatmalari tarkibida gidrotexnik inshootlar bo'lgan korxonalar, muassasa va tashkilotlar uchun majburiy ekanligi qonunda o'z aksini topgan.

1999-yilda aholi va xalq xo'jaligi obyektlarini texnogen va tabiiy tushdagi favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish borasida qator qonunlar qabul qilingan bo'lsa, 2000-yilning 26-mayida «Harbiy harakatlar olib borish paytida yoki shu harakatlar oqibatida yuzaga keladigan xavflardan O'zbekiston Respublikasi aholisini, hududlarini, moddiy va madaniy boyliklarini muhofaza qilish maqsadida o'tkaziladigan tadbirlarning davlat